

5. Зашук А. И. Материаллы для географы и статистики России, собрание офіцерами Генерального штаба. Бессарабская область / Александр Иосифович Зашук. — СПб, 1862. — 240 с.
6. Кантемир Д. Описание Молдавии : Факсимиле, латинский текст и русский перевод Стурдзовского списка / Димитрий Кантемир ; [сост. и общая ред. Н. Д. Сухачева; предисл. А. Ешану и П. Балмуша; пер. с лат. А. В. Андреева и Е. В. Шевцовой]. — СПб : Нестор-История, 2011. — 434 с.
7. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України / Алла Петрівна Коваль. — Київ : Либідь, 2001. — 304 с.
8. Паламарчук С. В. Истоки. Древняя и средневековая история населения междуречья Днестра и Дуная: краткий историко-археологический очерк / Светлана Васильевна Паламарчук ; [отв. ред. А. В. Гудкова]. — Одесса : Б.и., 1997. — 54 с.
9. Страбон. География в 17 книгах. Книга 12. Часть 3. / Страбон ; [пер. с греч. Г. А. Стратановского под. общей ред. проф. С. Л. Утченко] — Репринтное воспроизведение текста 1964 г. — М. : Ладомир, 1994. — 726 с.
10. Тунманн И. Крымское ханство / Йоганн Тунманн ; [пер. с немец. изд. 1784 г. Н. Л. Эрнста и С. Л. Белявской]. — Симферополь : Таврия, 1991. — 96 с. — (Б-ка редкой кн. о Крыме).

Голобородов К. В.

Особливості штурму фортеці Кілія у 1790 році

У 1787 року Османська імперія оголошує чергову війну Російській імперії, війна мала на меті повернення територій, втрачених османами у попередній війні. На відміну від Порту російські війська були підготовлені до війни, і це обумовило успішні наступи на протязі трьох років війні. Головними планами дій військ Росії на Дунаї було взяття фортеці Ізмаїл, але без штурму ключа Дунаю — фортеці Кілія, про Ізмаїл можна було і не мріяти. Тоді князь Потьомкін вирішує наступати на нижньому Дунаї, починаючи саме з Кілії.

Метою статті є огляд особливостей штурму фортеці Кілія у 1790 році.

Як у російській, так і в сучасній українській історіографії історія штурму фортеці Кілія майже у всіх працях

досліджена недостатньо, це обумовлено недооціненим значенням цієї події. Однак в молдавській та румунській історіографії цьому питанню приділяється достатньо уваги. Докладно вивчали цю тему М. Орлов [5] та Б. Райнов [6].

Фортеця була збудована у 1479 році воєводою Молдавського князівства Стефаном III Великим [1, с. 29]. Зі зміцненням Порти на морі у 1484 року Кілійська фортеця стає одним із форпостів Османської імперії на Дунаї. Ця фортеця найближче розташована до гирла Дунаю, яке впадає в Чорне море, що не давало змогу військам безперешкодно дістатися Ізмаїлу. Наприкінці XVIII століття фортеця має форму кола. Вона представляє собою незрівнянно міцну споруду з трьома рядами стін.

Про могутність фортеці згадує османський мандрівник Евлія Челебі: «З одного боку зовнішніх укріплень зовсім немає. <...> Південна сторона фортеці, що йде уздовж Дунаю, має повних 1000 кроків (710 м). Сторона, яка виходить на сушу, має 2000 кроків (1420 м). Отже, коло її 3000 кроків (2130 м). Сторона, яка виходить на сушу, має три ряди стін, а з боку Дунаю — два ряди стін. <...> З веж, побудованих на фундаменті, наступні: вздовж Дунаю — вежа візира султана Баезида Гедика Ахмед-паші, Красна вежа, Комендантська башта, Тюремна башта, Плоска вежа і вежа Маяка.

На самому березі Дунаю є вежа Мелека Ахмед-паші. Ця наново відбудована вежа така велика, що тут розмістилося 20 гармат і боеприпаси, забрані у ворогів Очакова. Гармати повернені у бік Чорного моря та Дунаю. Всі ці вежі мають чудові куполи у вигляді шпилястих, вкритих тесом, шатрів. <...> У Великій фортеці з боку суші проходить в людський зріст широкий рів...» [8, с. 63–64; 4, с. 200–205; 6].

Читаючи описи фортеці XVIII століття, можна уявити її могутність, яка в змозі була витримати осади ворога, як з землі, так і з боку Дунаю. Це все ще підкріплюється частковими спогадами про те, що деяка частина захисників Очакова перейшла до Кілії.

30 вересня 1790 року фельд'єгер доставив до штабу Дунайської армії генерала Меллера-Закомельського в Татарбунарах наказ головнокомандуючого всіма збройними силами на півдні імперії ясновельможного князя Потьомкіна-Таврійського: «Додайте, Ваша ясновельможність, всі старання дістати швидше Кілію в руки!» [3, с. 150].

До того часу Кілійський рукав став головним рукавом дельти. Це добре розумів Потьомкін і тому він квапив генерала-аншефа Меллера-Закомельського. Увечері 3-го жовтня до Кілії підійшли козачі роз'їзди, 4-го підійшла кіннота, за нею — піхота з польовою артилерією. Війська стали обкладати фортецю з півночі і північного сходу. Частина військ батареї облогової артилерії з генерал-лейтенантом Гудовичем залишилися в Татарбунарах в очікуванні обозів з порохом, ядрами, бомбами, патронами зі складів в Аккермані. Запізнювався і генерал де Рібас з галерним флотом і 48 козацькими «дубками» отамана Головатого — на Чорному морі лютував жорстокий осінній шторм [2; 4, с. 250; 5, с. 18].

Виконавчій Меллер-Закомельській, не дочекавшись відповіді на ультиматум про здачу фортеці та облогової артилерії, в ніч на 6 жовтня 1790 року наказав своїм військам штурмувати передкріпосні укріплення. Однак з настанням дня російські війська наштотувались на дуже сильний супротив населення передмістя; у той же час із

цитаделі був відкритий сильний артилерійський вогонь, і гарнізон посиленого підкріплення, переправлений з іншого берегу, зробив велику вилазку. Тут почались вагання всередині невеликого російського загону, але з прибуттям генерала Меллера був наведений лад в загоні. Сам він особисто повів в атаку роту єгерів Ліфляндського полку і був смертельно поранений, після цього передав командування генералу-поручнику Гудовичу — другу Потьомкіна, досвідченому воєначальнику, учню П. О. Румянцева-Задунайського. Вилазка турків була відбита. Наступ тривав, але, не маючи вогневої підтримки, війська несли великі втрати. Генерал наказав припинити штурм, наступні дні пішли на підготовку нового штурму [2; 6, с. 5].

В цей час прибула з Татарбунар підмога: десятигарматна батарея потужних далекобійних гармат, шість мортир, батарея шуваловських єдинорогів.

З підказкою місцевих жителів на острів, що на захід від Кілії (тоді — острів Кофе — на дунайському рукаві тієї назви, зараз — Малий Степовий за Дунайцем), перекотили гармати [2; 5, с. 18].

На світанку 21 жовтня артилерія почала методичний обстріл фортеці. Двопудові розриви ядер-бомб трошили стіни, бастіони й вежі. Шквал картечі з шуваловських єдинорогів завдавав страшної шкоди піхоті противника, яка стовпилась в провулках «Великої фортеці» і в тісній цитаделі. Гармати з острова вражали цитадель з самого слабо захищеного боку — з боку Дунаю.

І все ж могутня цитадель довго не здавалася. Більше того, кілька разів розкривалися широкі південні ворота цитаделі і турки кидалися в контратаки. Однак з кожним

днем все слабше відповідала фортеця, руйнувались її стіни і вежі, рідшав ряд захисників, догорали на Дунаї розбиті галери турецької флотилії.

30 жовтня по наведеному в 3 верстах вище Кілії понтонному мосту два батальйони з чотирма гарматами були переправлені на острів, який прикривав сполучення Кілії з правим берегом рукава. Ця обставина, як і пробиті стіни цитаделі, змусила коменданта вступити в переговори про капітуляцію [2; 4, с. 255; 5, с. 18; 6, с. 5].

31 жовтня 1790 року російські війська почали загальний штурм фортеці, який вирішив її долю: гарнізон Кілії здався з правом виходу. До рук російських військ потрапило 84 гармати і декілька знамен. Гарнізон, близько 5000 осіб, був переправлений за Дунай [2; 4, с. 256; 5, с. 18; 6, с. 5].

Через три дні після здачі Кілійської фортеці і капітуляції її гарнізону О. В. Суворов писав Г. О. Потьомкіну: «Ясновельможний князь, Шановний Добродію! Слава Всевишньому! Вітаю з Кілією: ключем для подальших завоювань Вашої Світлості» [7, с. 276].

25 листопада 1790 року Катерина II писала Потьомкіну, що з отриманих від нього листів вона «побачила з задоволенням здачу Кілії» і що в той же день був відслужений «урочистий молебень», що «супроводжувалось гарматною стріляниною» [7, с. 546].

За взяття Кілії генерал-лейтенант В. В. Гудович отримав звання генерал-аншефа та був призначений комендантом Кілії. Він почав облаштовувати місто, але був переправлений під Ізмаїл під час його штурму.

Підводячи підсумок, можна зауважити, що взяття Кілії було стратегічною перемогою для Російської імперії,

що надала в майбутньому змогу штурмувати Ізмаїл. І хоча за спогадами Кілія була достатньо могутньою зі сторони суші, прорахунки у фортифікаційній будові зі сторони Дунаю відіграли важливу роль у штурмі та перемозі.

1. Буганов В. И. Славяно-молдавские летописи 15–16 вв. / В. И. Буганов, Ф. С. Греков. — М. : Наука, 1976. — 152 с.
2. Зегинцов А. И. Русская армия. Ч. 2. 1763–1796 ; [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://wars175x.narod.ru/btl_kil02.html
3. Кутузов М. И. М. И. Кутузов: письма, записки / Михаил Илларионович Кутузов. — СПб : Воениздат, 1989. — 569 с.
4. Михайленко Н. А. Прелюдия славы Измаила / Н. А. Михайленко, Б. А. Райнов // Дунайская заря. — 2007. — № 83. — С. 4–7.
5. Орлов Н. А. Штурм Измаила Суворовым в 1790 году / Николай Алексеевич Орлов. — СПб, 1890. — 94 с.
6. Райнов Б. А. История Килии: в 2-х тт. / Борис Алексеевич Райнов. — Измаил: СМІЛ, 2010. — Т. 1: От древних времен до 1914 года. — 450 с.
7. Суворов А. В. Письма / [Изд. подгот. В. С. Лопатиным; отв. ред. А. М. Самсонов]. — М. : Наука, 1986. — 807 с.
8. Челебі Евлія. Книга подорожі: Північне Причорномор'я / Евлія Челебі. — Одеса : Гермес, 1997. — 83 с.

Кучма Е. В.

Видатний чигиринець, діяч культури — Микола Маркіянович Кучман

Чигиринщина — край, який багатий не тільки історичними подіями, археологічними знахідками, а й своїми славетними земляками. Саме завдяки цим людям наш край знають, цінують та пам'ятають. Саме ці люди робили різну роботу, яка лишень примножувала славу Чигиринщини своїми звершеннями. Хтось проливав кров за рідну землю і заснув вічним сном у борні, хтось плекав колос у полі на пекучому чигиринському сонці, хтось ростив маленьких козачат, за яким наш козацький рід лишень розростався